

Svědomí

Malému dítěti stanovujeme my dospělí, co je správné a co špatné. Ze začátku o všem plně rozhodujeme my a jednoduchými slovy a gesty mu sdělujeme, že tohle je fuj, to se nedělá, nenene a za tohle se na ně naopak usmíváme, máme je ještě raději nebo mu uděláme malá.

O mravnosti chování dítěte v podstatě rozhodují rodiče. Proto také za jeho chování a jednání plně odpovídají – neměli by je pouštět z dohledu, protože pak nemohou rychle zasáhnout a zabránit přestupku. O prevenci nemůže být v takovém případě vůbec řeč. Nemohou mu však v takové rozhodující chvíli ani poskytnout pomoc, aby se mohlo zachovat slušně, ani je efektivně posunout k nápravě. Proto také následně sahají k trestům. Dítě v žádném případě není pouhý pasivní objekt působení rodičů, nečeká, až mu nejprve vyloží, co všechno má dělat lépe a jak postupovat správně, ale je aktivní, samo zkoumá svět kolem sebe, „osahává“ hranice svých možností. Při tomto zkoumání se občas nevědomky a později často i vědomě dopouští prohřešků proti normám světa dospělých – zkouší jejich trpělivost i pevnost nastavených pravidel. Rodiče by neměli moc brzy uplatňovat na dítě dospělá označení a způsoby hodnocení dospělých a posuzovat jeho běžné (i ty úmyslné) přestupky jako nemravné. Mnohem vhodnější je pokládat je za nedorozumění, neznalost, ale také jako důsledek podlehnutí bezprostředním lákadlům. Na druhé straně by rozhodně neměli ponechávat tyto „prohřešky“ ani u velmi malého dítěte bez odezvy. Tato jejich reakce by měla být přiměřená věku dítěte – ani největší přestupek předškoláka nemůže mít stejnou závažnost a význam jako podstatně menší prohřešek u staršího školáka. Nejvhodnější je, když naše odezva zazní nejsilněji v činech – dítěti fyzicky zabráníme, odvedeme je, pomůžeme mu („donutíme“ je, aby odčinilo, co pokazilo, aby udělalo na oplátku něco hezkého), zatímco slova představují po nějakou dobu spíše „ornamentální“ doprovod. Dlouhá a opakující se vysvětlování nepředstavují u předškolního dítěte efektivní výchovný nástroj. Současně by měla všechna tato opatření směřovat do budoucnosti, tedy ke zlepšení budoucího jednání dítěte.

my dospělí. A že se tak chová v pouze v naší přítomnosti. Když se nedíváme nebo když nejsme přítomni, tak reaguje podle svého. Jak zraje a vyspívá, tak s naší pomocí zvnitřňuje nejen pravidla běžného života, ale začleňuje do nich i způsoby, jak se orientovat ve složitějších a náročnějších situacích. Jestliže si ze začátku většinou musí uvědomit, co říkali rodiče nebo další autority, nebo mu to připomenou sami, po mnohonásobném opakování dojde k automatizaci těchto pravidel. U dětí víc v této souvislosti mluvíme o slušném chování (také bychom mohli mluvit o praktické etice), u dospělých o mravnosti a svědomí. I když ani u nich neustupuje požadavek naplnění obyčejného slušného chování. Postupně všichni v průběhu života zvnitřňujeme podklady a normy toho, co je obecně nebo v konkrétní době správné a špatné. Zatímco dítě aplikuje pravidlo často přesně na specifickou situaci, postupem doby je zobecňuje i na jiné případy. Jestliže se konkrétní situace dostatečně často opakuje a současně přicházejí pozitivní reakce od dospělých, dochází k automatizaci chování už u dítěte. Takže pak ani jako dospělý člověk například nikdy nelže (až na výjimky), téměř nikdy nepodvádí a nekrade, má nacvičené, že i jako vedoucí poprosí své podřízené, poděkuje jim i za samozřejmou práci atd.

Vzor je rozhodující

Jak tedy utvářejí dospělí svědomí u dítěte? Především svým vlastním vzorem. Dítě má rodiče (patrně i ostatní dospělí) nejprve jako výlupky ctností. Pokud si to rodiče příliš nekazí, tak jim to může vydržet dost dlouho. Proto taky rodiče nabádám, aby dětem nelhali. Pro nácvik mravného chování u dětí je rovněž podstatná konzistentnost rodičovských přístupů, alespoň minimální shoda slov a činů a také zásadní jednota mezi důležitými dospělými. Nestačí jen, že dítěti slovy sdělujeme, jak se má chovat, že nepříznivě reagujeme, když třeba zalže, ale musí vidět, že i my sami se snažíme chovat čestně. Současně však se dítěti musí mravné chování osobně vplátnit. Odmala by mělo zažívat, že pravda a poctivost, byť jsou sebenepříjemnější, nevedou k odmítnutí ze strany dospělých, k trestání (k čemu

trestat, když už se něco stalo?), k výčitkám, ale vždy je důraz položen na pomoc a na nápravu. Přesněji řečeno, čin, přestupek bychom pocho-pitelně odmítnout měli, ale nikdy nesmíme odmítnout samotné dítě. Jednou, dvakrát nám to odpustí, některé časem dojde k přesvědčení, že je samo zdrojem problémů, ale mnohem obvyklejší je, že hledá promyšlenější postupy, jak zalhat, jak se vykrotit, jak svést přestupek na objektivní okolnosti. I když poslední postup je už příliš dospělý, děti bývají i při podvádění průzračnější. Zpočátku jsou jejich reakce na prohřešek skutečně jednoduché, velmi rychle se však naučí, že nepříjemným situacím se lze vyhnout například tím, že řeknou, že to udělal někdo jiný, že „se to stalo“. Je na nás, abychom vedli dítě, seč nám síly stačí, k tomu, aby přijímalo odpovědnost za své činy. Hodně tomu napomáhají naše podpurné a konstruktivní reakce na prohřešky. Jestliže se nad rozlitým mlékem rozčilujeme, hubujeme, vyčítáme, trestáme, zvyšuje se pravděpodobnost, že příště dítě sáhne po nepříliš vhodném způsobu reakce na problém. Důležité také je, aby si dítě mohlo určitě reakce mnohokrát zopakovat.

Když se pak u dospělých osob setkáme s bezcitným chováním vůči bezbrannému dítěti, starému člověku, zvířeti nebo i věci, klademe si otázku, jak k takovému chování mohl dotyčný dospělý. Jsme přesvědčeni, že nemůže jít o normálního člověka. Netroufám si to vyloučit, ale osobně víc sázím na výchovu a vzdělávání doma a ve škole. Vzdělávací systém, který programově nemyslí na podporu a rozvíjení mravnosti, neodpovídá požadavkům současnosti. Vždyť všichni ti manažeři Enronu, Lehmann and Bro, naši podvodní „manažeři“, měli nepochybně vynikající znalosti, dokázali myslet kriticky a v souvislostech, jen byli nemravní.

PhDr. Václav Mertin

Dítě se chová tak, jak si přeje dospělý

Vůbec nevádí, že malé dítě se chová určitým způsobem téměř výlučně proto, že si to tak přejeme

PhDr. Václav Mertin působí jako dětský psycholog, pracuje na katedře psychologie FF UK a v Pražské pedagogicko-psychologické poradně.

